

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Filosofie și Psihologie
„Constantin Rădulescu-Motru”

UNIVERSITATEA „PETRE ANDREI”
DIN IAȘI

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CONSTANTIN NOICA

Ediția a III-a

„PAGINI DESPRE SUFLETUL ROMÂNESC”

IAȘI, 5–6 MAI 2011

Coordonator: ALEXANDRU SURDU
Ediție îngrijită de: MONA MAMULEA și OVIDIU G. GRAMA

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2011

CUPRINS

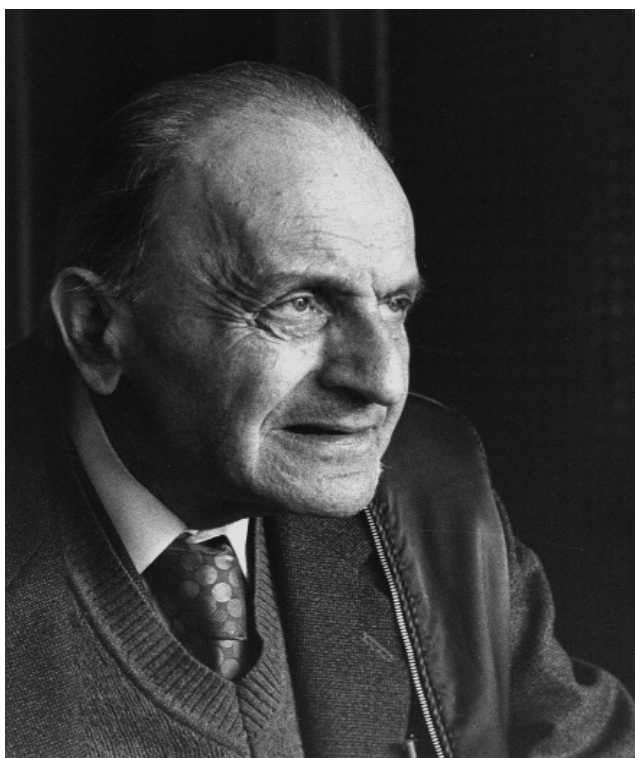
Lucrările Simpozionului Național Constantin Noica, ediția a III-a, „Pagini despre sufletul românesc” (prezentare de Victor Emanuel Gica).....	9
DORU TOMPEA, Constantin Noica: De la lumea lucrurilor la ființa istorică	13
ALEXANDRU SURDU, A sufletului românesc cinstire.....	25
TEODOR DIMA, Ce „rost” mai au principiile logicii?	30
MIHAI BACIU, Cercul lui Noica	35
ȘTEFAN AFLOROAEI, Ethos al vieții și fenomenologie.....	42
ANTON ADĂMUȚ, Constantin Noica și Camil Petrescu (Puncte de reper).....	53
ION FILIPCIUC, Bizonii din grota celestă de la Păltiniș	64
MARIN DIACONU, Colaborarea lui Constantin Noica la „Revista de referate și recenzii”.....	69
MIHAI D. VASILE, Universalul sufletului românesc la Constantin Noica	74
MIRCEA LĂZĂRESCU, Ontologia lui Noica – între paradigma unului multiplu și cea a devenirii	80
NICOLAE GEORGESCU, De ce a devenit Lefter Popescu... lefter.....	84
FLOREA LUCACI, Sufletul românesc, o problemă deschisă a identității	89
IOAN BIRIȘ, De la individualitatea culturală la metodologia identității.....	105
ION DUR, Istorie și „singurătate comunitară”	131
G.G. CONSTANDACHE, Tensiunea suflet–spirit și educația la Noica	141
IOAN ALEXANDRU TOFAN, Cum se citește un text filosofic? Lectură și gândire speculativă la Constantin Noica.....	149
CLAUDIU BACIU, Fenomenologia dorului la Constantin Noica.....	155
DRAGOȘ POPESCU, Mircea Vulcănescu, Emil Cioran și Constantin Noica despre prezența spiritului românesc în istorie	161
MARIUS DOBRE, Eternul țaran român la judecata lui Noica și Cioran.....	169
ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU, 27 de trepte ale realului: un sistem integral al categoriilor.....	175
DOINA RIZEA, Un savant în armonie cu specificul național: Alexandru V. Boldur.....	179
ANIȘOARA SANDOVICI, În deschisul simplității umane	185
MIHAI POPA, Constantin Noica despre arta românească.....	193
TITUS LATES, Provocările semioticii și radiografia artei simbolizării în <i>Scrisori despre logica lui Hermes</i>	199
MARIAN NENCESCU, De la înțelepciune la gândirea gramaticalizată. Note despre „Cum gândește poporul român”, în interpretarea lui Noica.....	206
GEO SĂVULESCU, Ritm în trei timpi pentru construcția ființei și a logicii la Constantin Noica	214

VALICĂ MIHULEAC, Elemente de gândire antinomică în filosofia lui Constantin Noica	223
MIHAIL M. UNGHEANU, Despre originile teologico-filosofice ale problemei formei fără fond.....	239
ȘTEFANIA ELENA GUBAVU, Magna Mater în evoluția sufletului românesc: câteva repere din perspectivă jungiană	251
ȘERBAN N. NICOLAU, Constantin Noica despre nașterea logicii	255
CEZAR ROȘU, Gândirea ca proces și principiul formator în logica lui Hermes	261
LIVIA BACIU, Constantin Noica – un hermeneut care a cercetat profunzimile limbii române	279
MONA MAMULEA, Pagini din zonele răzvrătite ale firii.....	285

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Filosofie și Psihologie
„Constantin Rădulescu-Motru”

UNIVERSITATEA „PETRE ANDREI”
DIN IAȘI

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CONSTANTIN NOICA
EDIȚIA A III-A
„PAGINI DESPRE SUFLETUL ROMÂNESC”

5–6 mai 2011

Universitatea „Petre Andrei” din Iași

27 DE TREPTE ALE REALULUI: UN SISTEM INTEGRAL AL CATEGORIILOR

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Unul dintre reproșurile pe care Kant i le aduce lui Aristotel – atunci când, în *Critica rațiunii pure*, se pune problema categoriilor – este legat de faptul că filosoful grec nu a dat o justificare pentru stabilirea acelei liste de zece categorii. Kant apreciază, în *Critica rațiunii pure*, că Aristotel a procedat rapsodic, deși deducția conceptelor fundamentale ale intelectului – așa cum le numește gânditorul german – ar fi trebuit să fie sistematică. De asemenea, unul dintre reproșurile pe care Hegel i le aduce lui Kant este aproximativ același, și anume faptul că ilustrul său predecesor nu a dedus categoriile, ci le-a luat după tabla judecăților. Desigur, Kant nici nu ar fi putut, probabil, să procedeze altfel, din vreme ce accepțiunea termenului de categorie pe care o întrebuițează el este aceea de predicat fundamental. Ulterior, Trendelenburg va încerca să arate că Aristotel a luat categoriile sale din gramatica greacă, iar Dan Bădărașu va argumenta că există o logică internă a tablei de categorii a lui Aristotel, chiar dacă mai există și deviații de la aceasta. Gânditorul român consideră că – cu anumite excepții – este vorba despre cupluri dialectice, de pildă cantitate–calitate sau spațiu–timp.

Noica pretinde – pe bună dreptate – că a găsit această logică internă a sistemului categorial al filosofiei. Desigur, un alt gânditor ar fi putut proceda altfel, recurgând la o altă metodă. Filosoful român folosește metoda dialectică și recurge la conceptele de negație și sinteză. Nu este vorba însă de dialectica tetradică pe care o prezintă în *Devenirea întru ființă*, ci de o dialectică oarecum apropiată de cea hegeliană. Mai exact, el pornește de la aceeași accepțiune pe care Hegel o dă conceptului de ființă și anume gândire pură care a eliminat toate determinațiile realului și pornește numai de la sine. Modul în care Noica înțelege acest concept amintește de discuția lui Hegel de la începutul *Științei logicii*, referitoare la începutul filosofiei. Noica alege – din câte se pare – să îl urmeze pe filosoful german, considerând că ființa este absența pură a oricărei determinații, gândirea pură. Pentru a explicita: Noica spune că, pentru a ajunge la realitate așa cum este acum, realul a trebuit să afirme foarte multe lucruri. Pentru a ajunge la origini, acum omul trebuie să nege foarte multe lucruri. Ceea ce înseamnă că ființa ar fi tocmai rezultatul acestei negații absolute sau, cum o numea Hegel, nemijlocitul

nedeterminat. Pornind de aici – de la ființă ca fiind simplul principiu al gândirii pus la originea lucrurilor –, Noica va proceda la o deducție a categoriilor prin negații succesive și sinteze. Spre deosebire de Hegel însă, nu este vorba despre o structură triadică repetitivă (deși este discutabil dacă la Hegel chiar există așa ceva – istoria filosofiei, însă, receptând astfel sistemul hegelian). Noica va recurge și la structura pentadică, de pildă atunci când vorbește de cele cinci niveluri ale realului: fizic, chimic, organic elementar, organic superior și omul. Din punct de vedere metodologic însă, relevant este faptul că există o deducție bazată pe conceptele negației și sintezei. La aceasta se adaugă ideea devenirii realului ca mișcare a categoriilor – ceea ce duce din nou cu gândul la ideea hegeliană de considerare a lumii pe baza gândirii: mai exact, trecerea de la un stadiu la altul a lumii este trecerea de la o categorie la alta.

Acest ultim aspect interesează aici în mod deosebit. Cele cinci niveluri de generalitate ale realului, numite mai sus: fizic, chimic, organic elementar, organic superior și omul, sunt reflectate în cele cinci științe fundamentale: fizica, chimia, botanica, zoologia și antropologia. Sub acest aspect, Noica reușește să aducă în discuție relația dintre filosofia categorial-sistematică și cea disciplinar-sistematică, arătând care sunt categoriile care funcționează în cazul fiecărei științe în parte. Desigur, știința este aici un anumit mod de considerare a realului sub un set de categorii. În subtext, se poate intui și faptul că Noica respinge ideea considerării anumitor niveluri ale realului sub categorii care nu li se potrivesc acelor niveluri, ceea ce ar însemna că fiecare nivel al realului are un set anumit de categorii, o metodă specifică și, implicit, o logică specifică.

Nu în ultimă instanță interesează, din punct de vedere metodologic, faptul că Noica se referă la ideea de proces, iar aceasta în legătură cu categoriile specifice naturii reflectate și omului. Aici, înțelesul acestui termen pare a fi diferit de cel hegelian. Astfel, dacă, la Noica, până la treapta naturii reflectate și a omului, este vorba despre reconcilierii ale unor contrarii (de la fizic la chimic sunt reconciliate starea cu mișcarea, de la chimic la organic se reconciliază identitatea cu alteritatea etc.), la nivelul omului este vorba despre procese. Procesualitatea gândirii ajunse la treapta antropologiei pare să reprezinte, așa cum spune Noica, pe de o parte negarea naturii, anihilarea ei, dar, pe de altă parte, triumful spiritului. De ce este important acest lucru? Pentru că, pe parcursul deducției categoriilor, Noica afirmă de mai multe ori că are în vedere devenirea istorică a materiei de la care spiritul învață. La final, însă, se dovedește că este vorba despre preluarea, în spirit, a întregii devenirii a materiei. Și dacă se ține seama de ultima afirmație din lucrare, potrivit căreia totul este de regândit, atunci se pare că, de fapt, a fost mereu vorba despre spirit și despre realizarea sa în realitate, dar o realizare de care spiritul abia la final devine conștient, odată cu categoria necesității și supercategoria unde. Deci Noica nu pornește, ca Hegel, de la simpla ființă pură – gândirea ca principiu –, ci de la ființa pură ca principiu care tematizează o realitate. Așa cum va afirma și Noica

în debutul părții a treia a lucrării – referitoare la natura reflectată și la om – omul este cel care tematizează. Noica nu se teme deloc de dualismul original care îl deranja atât de mult pe Hegel. Gândirea poate sta liniștită față în față nu cu un *ganz andere* – absolut altul –, cum credea Hegel că au procedat mulți dintre înaintașii săi care au presupus un obiect al gândirii absolut separat, ci poate sta în fața sa cu o temă. Tematizarea, însă, se va dovedi ca fiind a spiritului, ceea ce înseamnă că omul, ființa gânditoare, tematizează ceea ce pare a-i fi dat în mod original fără a risca să ajungă, până la urmă, la sciziunea de netrecut între subiect și obiect. Dimpotrivă, la Noica este vorba nu despre subiect și obiectul său, ci despre conștiință și tema sa.

Aici ni se pare că se joacă unitatea și integralitatea sistemului categoriilor. Desigur, categoriile sunt moduri ale realului sub care acesta se configurează istoric și evoluează. Noica este conștient de acest lucru și îl afirmă de mai multe ori. Desigur, gândirea învață de la materie – și acest lucru nu trebuie interpretat ca un materialism vulgar sau substanțialist. Noica recunoaște și acest lucru. Desigur, realul se mișcă urmând cu necesitate schema categoriilor – chiar în evoluția istorică –, iar acest lucru nu înseamnă că se eșuează într-un necesitarism istoricist. Dimpotrivă, tocmai prin ideea tematizării Noica evită toate aceste deviații. Intenția sa – deosebită de cea a lui Hegel – pare să fie chiar o reconciliere a materialismului cu idealismul, de fapt chiar o depășire a oricărui dualism. Dacă Hegel se văzuse obligat să „dizolve” toată realitatea în idee, Noica reușește – deliberat sau nu – să arate că gândul nu trebuie să se ferească nici de un monism original (cum ar fi cel al lui Spinoza), dar nici de un dualism original (cum ar fi cel mai radical, cel pozitivist). Prin ideea tematizării, Noica reușește să închege sistemul categoriilor, arătând că este posibilă preluarea realului integral în idee, indiferent de unde s-ar porni. Unitatea și integralitatea sistemului categoriilor este dată tocmai de capacitatea spiritului de a tematiza orice, deci de a nu rămâne cu niciun rest care să dovedească, până la urmă, neputința spiritului în fața realului sau obiectului său.

Ce sunt, în acest context, categoriile? Sunt moduri sub care realul își dobândește unitatea. Dar acesta este numai aspectul ontologic. Din punct de vedere logic, ele sunt moduri ale spiritului sub care acesta realizează unitatea realului. Desigur, nu este vorba despre o unitate subiectivă – cum ar fi caracterizat-o Hegel – în sensul că spiritul nu realizează unitatea realului din afara acestuia. De fapt, realul și spiritul merg împreună în devenirea lor până la momentul în care spiritul constată că mișcarea realului este și mișcarea lui. Putem considera că este vorba, aici, despre o oarecare asemănare cu Hegel, din vreme ce ontologia și logica – până la urmă – se întâlnesc. Forma finală, în cazul lui Noica, va fi însă undă. Hegel se referise la spiritul absolut – spiritul care preia în sine tot realul – ceea ce îndreptățește, într-o oarecare măsură, acuzele de panlogism pe care le-a primit gânditorul german. Noica are în vedere însă altceva. Unda nu pare să fie nici de natura materiei brute – pentru că nu este vorba despre simpla materie inertă, ci, așa cum spune Noica, despre

mișcarea unei mișcări –, dar nici doar de natura spiritului, pentru că aparține totuși realității sensibile, observabile. Unda pare să fie o sinteză a doi opuși, fie ei și materie, și spirit. Oricum ar sta lucrurile, cel puțin din punct de vedere ontologic, unda pare să realizeze acea unitate a sistemului categorial, furnizând forma fundamentală sub care realul se prezintă, formă care include, sublimat – ar spune Hegel –, toate celelalte forme pe care spiritul le parcursese preț de 27 de trepte.

Dacă lucrurile stau astfel, atunci avem în față trei tipuri de unitate. Mai întâi, unitatea sistematică a categoriilor, reflectată de deducția categoriilor – chiar dacă listele propuse de fiecare gânditor în parte par să se excludă reciproc. Mai apoi, unitatea metodologică, dată de maniera dialectică în care procedează Noica, folosindu-se de sinteză și negație pe mai multe planuri pentru a ajunge la supercategoria undei, care cuprinde în sine toate celelalte categorii. Aici este de reamintit particularitatea nivelului antropologic, la care regăsim ideea procesualității. În al treilea rând, este vorba despre unitatea ontologică, la care Noica ajunge atunci când se referă la undă – supercategoria care nu anihilează celelalte moduri ale realului, ci doar le transformă în moduri secundare, derivate, păstrând totuși posibilitatea ca realul să existe, dar și să fie conceput sub aceste categorii.